TARBIYA FANIDA YOSHLAR TARBIYASI VA MA’NAVIYAT

Qulmatov Sanjar

Guliston davlat pedagogika instituti 3-bosqich talabasi

sanjarkulmatov2002@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada O‘zbekistonda yoshlar ma’naviy tarbiyasining normativ-huquqiy asoslari, yoshlar soni va hududiy taqsimotining so‘nggi yillardagi o‘zgarishi hamda ulardan kelib chiqadigan pedagogik vazifalar tahlil qilingan. Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yil 1-yanvar holatiga 14–30 yoshdagi yoshlar soni 9 630 556 kishini (aholining 25,7 foizi) tashkil etgan; 2021-yilga nisbatan ularning mutlaq soni 96 052 kishiga kamaygan. Hududlar o‘rtasida yoshlar ulushi 23,4 foizdan 26,9 foizgacha farq qiladi. Natijalar asosida ma’naviy tarbiyani miqdoriy qamrovdan sifat ko‘rsatkichlariga, hududiy tabaqalashtirilgan va oila–mahalla–ta’lim muassasasi hamkorligiga asoslangan modelga o‘tkazish zarurligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: *yoshlar tarbiyasi, ma’naviyat, ma’naviy-ma’rifiy ishlar, yoshlarga oid davlat siyosati, demografik tahlil, xarakter tarbiyasi, jadid pedagogikasi.*

Аннотация. В статье анализируются нормативно-правовые основы духовного воспитания молодёжи в Узбекистане, динамика численности и регионального распределения молодёжи, а также вытекающие из них педагогические задачи. По данным Национального комитета по статистике, на 1 января 2025 года численность молодёжи 14–30 лет составила 9 630 556 человек (25,7% населения). Обоснована необходимость перехода от количественного охвата к качественным показателям духовно-просветительской работы.

Ключевые слова: *воспитание молодёжи, духовность, духовно-просветительская работа, государственная молодёжная политика, демографический анализ.*

Abstract. The article examines the legal and regulatory framework of youth moral education in Uzbekistan, recent changes in the size and regional distribution of the youth population, and the pedagogical tasks that follow from them. According to the National Statistics Committee, as of 1 January 2025 there were 9,630,556 young people aged 14–30 (25.7% of the population). The paper argues for shifting spiritual and educational work from quantitative coverage to quality-based, regionally differentiated outcomes.

Keywords: *youth education, spirituality, moral education, state youth policy, demographic analysis, character education.*

KIRISH

Yoshlar tarbiyasi har qanday jamiyatning barqaror rivojlanishini belgilovchi strategik masaladir. O‘zbekiston aholisi tarkibida yoshlar salmog‘i yuqori bo‘lgani sababli bu masala mamlakatimiz uchun alohida ahamiyat kasb etadi: 2022-yil 1-yanvar holatiga 30 yoshgacha bo‘lgan aholi soni 19,6 mln kishini, ya’ni jami doimiy aholining 55,6 foizini tashkil etgan [10]. Demak, mamlakat aholisining yarmidan ko‘pi tarbiya va ta’lim jarayonining bevosita obyekti yoki yaqin o‘tmishdagi ishtirokchisidir.

Ma’naviyat masalasi milliy pedagogik tafakkurda azaldan tarbiyaning markazida turgan. XX asr boshida jadid ma’rifatparvari Abdulla Avloniy “Turkiy guliston yoxud axloq” (1913) asarida tarbiyaning ijtimoiy ahamiyatini quyidagicha ta’riflagan: *“Tarbiya biz uchun yo hayot — yo mamot, yo najot — yo halokat, yo saodat — yo falokat masalasidir”* [6]. Bu fikr bugun ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan, chunki globallashuv, raqamli axborot oqimi va

ommaviy madaniyat ta’siri yoshlar ongida qadriyatlar tizimining shakllanish sharoitlarini tubdan o‘zgartirmoqda.

So‘nggi yillarda mamlakatimizda yoshlar tarbiyasining huquqiy va tashkiliy asoslari sezilarli darajada yangilandi. Biroq ilmiy adabiyotlarda ma’naviy tarbiyaga oid normativ hujjatlar ko‘pincha yoshlarning real demografik holati bilan bog‘lanmagan holda tahlil qilinadi. Holbuki, tarbiyaviy siyosatning samaradorligi uning kimga, qayerda va qanday miqyosda yo‘naltirilganini aniq bilishga bog‘liq.

Tadqiqot maqsadi — yoshlar ma’naviy tarbiyasining amaldagi normativ-huquqiy asoslarini rasmiy demografik ma’lumotlar bilan qiyosiy tahlil qilish va shu asosda pedagogik vazifalarni aniqlashdan iborat. Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

– yoshlar tarbiyasi va ma’naviy-ma’rifiy ishlarga oid asosiy normativ-huquqiy hujjatlarni tizimlashtirish;

– 2021–2025-yillarda 14–30 yoshdagi yoshlar soni dinamikasini va hududiy taqsimotini tahlil qilish;

– olingan natijalar asosida ma’naviy tarbiyani takomillashtirish bo‘yicha pedagogik tavsiyalar ishlab chiqish.

MATERIALLAR VA METODLAR

Tadqiqotning empirik bazasini ikki guruh manbalar tashkil etdi. Birinchi guruh — yoshlarga oid davlat siyosati va ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tartibga soluvchi qonunlar, Prezident farmon va qarorlari hamda Vazirlar Mahkamasi qarorlari bo‘lib, ularning matnlari O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi (lex.uz) va Yoshlar ishlari agentligining rasmiy saytidan olindi [1–5]. Ikkinchi guruh — O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining 2021, 2022, 2023 va 2025-yillar 1-yanvar holatiga e’lon qilingan yoshlar (14–30 yosh) soni bo‘yicha rasmiy ma’lumotlari [10–13].

Yoshlar yosh chegarasi “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonunga muvofiq 14 yoshdan 30 yoshgacha (30 yosh ham kiradi) deb olindi [1].

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi: normativ hujjatlarni kontent-tahlil qilish (hujjatlarning tarbiyaviy mazmuni va institutsional mexanizmlari bo‘yicha); tavsifiy statistik tahlil (mutlaq va nisbiy o‘zgarishlar, hududlararo farq — oraliq kengligi); qiyosiy-tarixiy metod (jadid pedagogikasi merosi bilan zamonaviy yondashuvlarni solishtirish); nazariy umumlashtirish (L. Kolberg va T. Likonaning axloqiy rivojlanish hamda xarakter tarbiyasi konsepsiyalari asosida) [8; 9]. 2024-yil holatiga taqqoslanadigan hududiy ma’lumotlar topilmagani uchun dinamika tahlilida mavjud to‘rt nuqtadan foydalanildi. Barcha hisob-kitoblar rasmiy ma’lumotlar asosida muallif tomonidan bajarildi.

NATIJALAR

1. Normativ-huquqiy asoslar. Kontent-tahlil natijasida yoshlar ma’naviy tarbiyasining huquqiy bazasi 2016–2021-yillarda uch bosqichda shakllangani aniqlandi. Birinchi bosqichda 2016-yil 14-sentabrda qabul qilingan “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonun (O‘RQ-406) 1991-yilgi “Yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to‘g‘risida”gi Qonun o‘rnini egalladi va yoshlar toifasini 14–30 yosh deb aniq belgiladi [1]. 2017-yil 25-avgustdagi O‘RQ-437-son Qonun bilan Yoshlar kuni belgilandi, 2019-yil 2-dekabrda esa “Volontyorlik faoliyati to‘g‘risida”gi Qonun (O‘RQ-585) qabul qilinib, yoshlarning ijtimoiy faolligi uchun huquqiy maydon kengaytirildi [5].

Ikkinchi bosqichda Prezidentning 2020-yil 30-iyundagi PF-6017-son Farmoni bilan yoshlarga oid davlat siyosati “tubdan isloh qilinib”, Yoshlar ishlari agentligi tashkil etildi; shu kuni 2025-yilgacha bo‘lgan davrga mo‘ljallangan Yoshlarga oid davlat siyosatini rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlandi [3; 5]. 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan yangi tahrirdagi “Ta’lim

to‘g‘risida”gi Qonun tarbiyani ta’lim jarayonining ajralmas qismi sifatida mustahkamladi [4].

Uchinchi bosqich bevosita ma’naviyat sohasi bilan bog‘liq. Prezidentning 2021-yil 26-martdagi PQ-5040-son “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori bilan ma’naviy-ma’rifiy ishlarning ustuvor yo‘nalishlari belgilandi [2]. Mazkur qaror asosida barcha vazirlik va idoralarda Ma’naviyat va ma’rifat kengashlari tuzildi, 2021-yil 1-apreldan barcha oliy ta’lim muassasalari va ularning filiallarida yoshlar masalalari va ma’naviy-ma’rifiy ishlar bo‘yicha prorektor lavozimi joriy etildi, ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini baholash indikatorlari (KPI) ishlab chiqildi; Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 3-iyundagi qarori bilan Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar instituti tashkil etildi [14]. Shunday qilib, ma’naviy tarbiya deklarativ chaqiriqdan institutsional tizimga aylandi.

2. Yoshlar soni dinamikasi. Rasmiy ma’lumotlarga ko‘ra, 14–30 yoshdagi yoshlar soni 2021-yil 1-yanvarda 9 726 608 kishi [12], 2022-yilda 9 685 564 kishi [13], 2023-yilda 9 654 351 kishi (aholining 26,8 foizi) [11], 2025-yilda esa 9 630 556 kishini (25,7 foiz) tashkil etgan [10]. Hisob-kitoblarga ko‘ra, 2021–2025-yillarda yoshlarning mutlaq soni 96 052 kishiga yoki 0,99 foizga kamaygan, ularning aholidagi ulushi esa 2023–2025-yillarda 1,1 foiz bandga qisqargan (1-diagramma). Bu vaqtda mamlakat aholisi o‘sishda davom etgan: 2025-yil 1-yanvarda aholi soni 37 543,2 ming kishiga yetib, faqat 2024-yilning o‘zida 743,4 ming kishiga ko‘paygan [15].

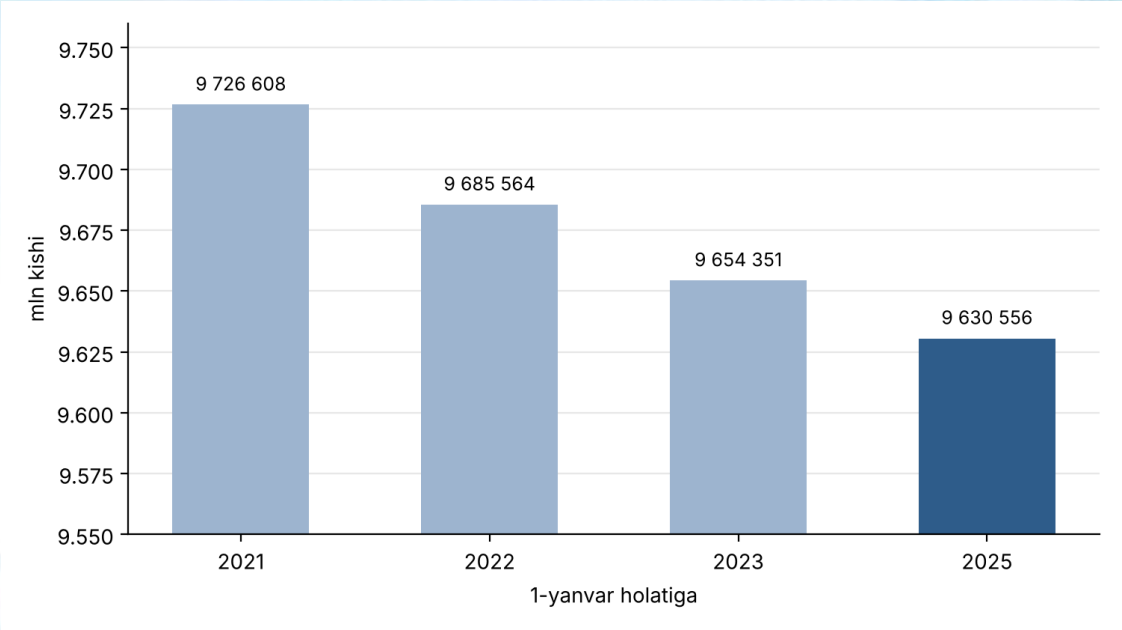

1-diagramma. O‘zbekistonda 14–30 yoshdagi yoshlar soni dinamikasi, kishi (1-yanvar holatiga)

Manba: Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlari [10–13] asosida muallif tomonidan tuzilgan. Izoh: o‘zgarishlar ko‘rinishi uchun vertikal o‘q 9,55 mln dan boshlangan.

Shuningdek, aholining o‘rtacha yoshi ham oshib bormoqda: u 2025-yil boshida 29,3 yoshni [16], 2026-yil 1-yanvar holatiga esa 29,5 yoshni tashkil etgan [17]. Bu holat O‘zbekistonda yoshlar soni yuqori bo‘lib qolayotgan bo‘lsa-da, demografik tuzilma asta-sekin “yetuklashayotgani”ni ko‘rsatadi.

3. Hududiy taqsimot. 2025-yil 1-yanvar holatiga yoshlar sonining hududlar bo‘yicha taqsimoti 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval.

O‘zbekiston hududlarida 14–30 yoshdagi yoshlar soni va ulushi (2025-yil 1-yanvar holatiga)

№	Hudud	Yoshlar soni, kishi	Hudud aholisidagi ulushi, %
1	Samarqand viloyati	1 141 810	26,6
2	Farg‘ona viloyati	1 039 594	25,1
3	Qashqadaryo viloyati	969 212	26,6
4	Andijon viloyati	870 893	25,2
5	Namangan viloyati	790 162	25,2
6	Surxondaryo viloyati	783 741	26,6
7	Toshkent viloyati	773 817	24,9
8	Toshkent shahri	729 914	23,4
9	Qoraqalpog‘iston Respublikasi	545 429	26,9
10	Xorazm viloyati	541 654	26,7
11	Buxoro viloyati	514 041	24,7
12	Jizzax viloyati	413 321	26,9

№	Hudud	Yoshlar soni, kishi	Hudud aholisidagi ulushi, %
13	Navoiy viloyati	269 502	24,6
14	Sirdaryo viloyati	247 466	26,6
	Respublika bo‘yicha jami	**9 630 556**	**25,7**

Manba: Milliy statistika qo‘mitasi [10]. Hududlar yoshlar soni bo‘yicha kamayish tartibida joylashtirilgan; Sirdaryo viloyati ajratib ko‘rsatilgan.

Jadvaldan ko‘rinadiki, yoshlar soni bo‘yicha Samarqand (1 141 810 kishi), Farg‘ona (1 039 594) va Qashqadaryo (969 212) viloyatlari yetakchi bo‘lib, ushbu uch hududda respublika yoshlarining 32,7 foizi istiqomat qiladi. Yoshlarning hudud aholisidagi ulushi esa Qoraqalpog‘iston Respublikasi va Jizzax viloyatida eng yuqori (26,9 foiz), Toshkent shahrida eng past (23,4 foiz); hududlararo farq 3,5 foiz bandni tashkil etadi. 14 hududdan 7 tasida bu ko‘rsatkich 26,5 foizdan yuqori. Tadqiqot muallifi ta’lim olayotgan Sirdaryo viloyati yoshlar mutlaq soni bo‘yicha eng kichik hudud (247 466 kishi) bo‘lsa-da, ularning hudud aholisidagi ulushi (26,6 foiz) respublika o‘rtacha ko‘rsatkichidan (25,7 foiz) 0,9 foiz bandga yuqori.

MUHOKAMA

Olingan natijalar uchta muhim xulosaga olib keladi. Birinchidan, yoshlarning mutlaq soni barqaror (taxminan 9,6–9,7 mln), ammo ularning aholidagi ulushi qisqarmoqda. Bu ma’naviy-ma’rifiy ishlarni rejalashtirishda “qamrab olinganlar soni” kabi miqdoriy ko‘rsatkichlardan har bir yoshning qadriyatlar tizimi, ijtimoiy faolligi va mustaqil fikrlash darajasi kabi sifat ko‘rsatkichlariga o‘tishni taqozo etadi. Bu fikr PQ-5040-son qaror bilan joriy

etilgan KPI tizimi g‘oyasiga ham mos keladi [2; 14]: indikatorlar tadbirlar sonini emas, tarbiyaviy natijani o‘lchashi lozim.

Ikkinchidan, hududlararo farq ma’naviy tarbiyaning yagona andoza asosida emas, hududiy tabaqalashtirilgan holda tashkil etilishi zarurligini ko‘rsatadi. Yoshlar ulushi yuqori bo‘lgan Qoraqalpog‘iston, Jizzax, Xorazm, Sirdaryo kabi hududlarda mahalla va oila bilan hamkorlikdagi tarbiyaviy tadbirlar, bandlik va kasbga yo‘naltirish bilan uyg‘unlashgan dasturlar ustuvor bo‘lishi maqsadga muvofiq. Toshkent shahri kabi urbanlashgan hududda esa raqamli muhitdagi axborot xurujlariga qarshi mediasavodxonlik va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish dolzarbroq.

Uchinchidan, nazariy jihatdan zamonaviy xarakter tarbiyasi konsepsiyalari milliy pedagogik meros bilan uyg‘un. T. Likona xarakterni “yaxshilikni bilish, yaxshilikni xohlash va yaxshilik qilish” birligida ko‘radi [9]; L. Kolberg esa axloqiy rivojlanishni tashqi nazoratdan ichki tamoyillarga o‘tish jarayoni sifatida bosqichma-bosqich izohlaydi [8]. Avloniyning axloqni “yaxshi xulqlar” va “yomon xulqlar”ga ajratib, tarbiyani amaliy odat orqali shakllantirish haqidagi g‘oyasi [6] ham aynan bilim–hissiyot–xatti-harakat birligiga asoslanadi. Demak, ma’naviy tarbiya faqat ma’ruza va targ‘ibot shaklida emas, yoshlarning real faoliyati — volontyorlik, loyiha ishlari, mahalladagi ijtimoiy tashabbuslar orqali amalga oshirilgandagina barqaror natija beradi. Volontyorlik to‘g‘risidagi qonunning qabul qilingani [5] bunday yondashuv uchun huquqiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Tadqiqotning cheklovlari ham mavjud: u ikkilamchi rasmiy ma’lumotlarga tayanadi, 2024-yilga oid taqqoslanadigan ma’lumotlar tahlilga kiritilmagan, yoshlarning ma’naviy qadriyatlari esa bevosita o‘lchanmagan. Keyingi tadqiqotlarda pedagogika oliy ta’lim muassasalari talabalari o‘rtasida qadriyatlar yo‘nalganligini aniqlovchi so‘rovnoma o‘tkazish va uning natijalarini hududiy demografik ko‘rsatkichlar bilan solishtirish rejalashtirilmoqda.

XULOSA

O‘zbekistonda 2016–2021-yillarda yoshlar ma’naviy tarbiyasining qonunchilik, institutsional va baholash mexanizmlarini o‘z ichiga olgan yaxlit tizimi shakllandi. 2025-yil boshida mamlakatda 9,63 mln yosh (aholining 25,7 foizi) istiqomat qilgan; ularning mutlaq soni 2021-yildan buyon 0,99 foizga, ulushi esa 2023-yildan buyon 1,1 foiz bandga kamaygan, hududlararo farq 3,5 foiz bandga yetadi.

Ushbu natijalardan kelib chiqib quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

– ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini tadbirlar soni bilan emas, yoshlarning qadriyatlar yo‘nalganligi va ijtimoiy faolligini o‘lchaydigan sifat indikatorlari bilan baholash;

– tarbiyaviy dasturlarni hududlarning demografik xususiyatlariga moslab tabaqalashtirish, yoshlar ulushi yuqori hududlarda oila–mahalla–ta’lim muassasasi hamkorligini kuchaytirish;

– pedagogika oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak o‘qituvchilarni jadid pedagogikasi merosi va zamonaviy xarakter tarbiyasi metodikasini uyg‘unlashtirgan holda tayyorlash;

– volontyorlik va ijtimoiy loyihalarni ma’naviy tarbiyaning amaliy shakli sifatida o‘quv-tarbiya jarayoniga tizimli kiritish.

Xulosa qilib aytganda, Avloniy ta’kidlaganidek, tarbiya millat taqdirini hal qiluvchi masala bo‘lib qolmoqda; uning bugungi samaradorligi esa yoshlarning real holatini aniq ma’lumotlar asosida bilish va tarbiyaviy ta’sirni shunga mos ravishda yo‘naltirishga bog‘liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonuni. 14.09.2016, O‘RQ-406. // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. URL: https://lex.uz/docs/-3026246

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. 26.03.2021, PQ-5040. URL: https://lex.uz/docs/-5344692

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatini tubdan isloh qilish va yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni. 30.06.2020, PF-6017. // lex.uz.

4. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 23.09.2020, O‘RQ-637. // lex.uz.

5. O‘zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi. Qonun hujjatlari. URL: https://gov.uz/oz/yoshlar/pages/laws

6. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. — Toshkent: O‘qituvchi, 1992. — 160 b.

7. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent: Ma’naviyat, 2008. — 176 b.

8. Kohlberg L. The Philosophy of Moral Development: Moral Stages and the Idea of Justice. — San Francisco: Harper & Row, 1981. — 441 p.

9. Lickona T. Educating for Character: How Our Schools Can Teach Respect and Responsibility. — New York: Bantam Books, 1991. — 478 p.

10. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. O‘zbekistonda yoshlar soni qancha? (2025-yil 1-yanvar holatiga). URL: https://stat.uz/en/press-center/news-of-committee/63007-o-zbekistonda-yoshlar-soni-qancha-3

11. The number of young people aged 14–30 years increased in Uzbekistan // UzA, 26.06.2023. URL: https://uza.uz/en/posts/the-number-of-young-people-aged-14-30-years-increased-in-uzbekistan_496232

12. Statistics Committee announces the number of permanent population aged 14–30 // Kun.uz, 04.11.2021.

13. Statistics Committee provides data on population aged 14–30 // Kun.uz, 31.05.2022.

14. Ma’naviy yangilanish — bunyodkor xalqimiz qudrati… // Yangi O‘zbekiston universiteti rasmiy sayti (yuz.uz).

15. O‘zbekiston aholisi soni 37,5 milliondan oshdi // Kun.uz, 25.01.2025.

16. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Hududlar bo‘yicha aholining o‘rtacha yoshi qanday? (2025-yil 1-yanvar holatiga). URL: https://stat.uz

17. O‘zbekiston aholisining o‘rtacha yoshi 30 yoshga yetmaydi // “Dunyo” AA, 08.06.2026.